

Ar izrādes “Svinības” režisoru Aleksandru Morfovu sarunājas laikraksta “Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai” žurnāliste Līga Rušeniece (saruna publicēta laikrakstā 20.09.2017.)

Dzīvojam sabiedrībā, kas lēnām pašiznīcinās

20.septembrī jauno sezonu Dailes teātris atklāj ar bulgāru režisora Aleksandra Morfova veidoto traģikomēdiju Svinības, kas tapusi pēc dāņu režisora Tomasa Vinterberga tāda paša nosaukuma veidotās filmas (Festen, 1998) motīviem. Režisors Dailes teātrī iepriekš jau iestudējis divas publikas un arī kritiķu labvēlību iemantojušas izrādes – Finita la comedia! un Kāds pārlaidās pār dzeguzes ligzdu. Iestudējums Svinības vēsta par kāda ģimenes galvas 60. dzimšanas dienas svinībām, uz kurām ieradušies jau pieaugušie bērni, radi un draugi, un, kā ierasts šādās reizēs, tiek teiktas slavinošas runas, bet tieši šis brīdis izvēlēts, lai celtu gaismā gadiem slēptu «skeletu skapī». Par šo darbu Aleksandrs Morfovs saka: «Šī izrāde zināmā mērā ir alegorija par mūsdienu sabiedrību – slimu sabiedrību, ko turklāt manipulatīvi vada slimi cilvēki. Vispār – bezcerīga situācija, no kuras pat nav izejas.» Pēc darba Rīgā viņš dosies uz Maskavu, iestudēs Dekameronu, jo grib «pievērsties tīri cilvēciskām traģēdijām un priekam, ko var gūt no dzīves».

- No vienas puses - bērnu un vecāku attiecības ir universāla tēma, kas svarīga vienmēr, no otras puses - šobrīd, šķiet, ir aktuāli un pat moderni runāt par visu ko citu, bet ne par bērnu seksuālu izmantošanu ģimenē. Kāpēc jums šobrīd ir aktuāls šis materiāls?

- Tas, par ko runā šajā izrādē, ir savdabīga mūsdienu politikas un mūsdienu sabiedrības metafora. Ja paskatāmies plašāk - par daudz ko var teikt, ka mēs visi zinām, ka tiek noklusēti dažādi noslēpumi, un daudzi pat zina šos noslēpumus, bet korporatīvās saitēs vienotā elites mafija nekad neļaus patiesībai kļūt publiskai, lai visa sabiedrība varētu uzzināt. Ziniet, es uzskatu, ka šobrīd notiek tāda baisa spēle starp sabiedrību un valdošo eliti - visi zina, ka ir kaut kas šausminošs, bet tajā pašā laikā, iespējams, pēc inerces, turpina eksistēt tāpat kā līdz šim. Dīvaini, bet nereti tauta pati sevi māna, iespējams, labāk lietot citu vārdu - mierina, sakot, ka varēja taču būt vēl sliktāk. Un tāpēc turpina izvēlēties tos pašus kretīnus, idiotus, pat noziedzniekus. Diemžēl no tās «gaļasmašīnas» neviens nav iznācis dzīvs un sveikā, jo «gaļasmašīna» ir viņus samalusi sapuvušā masā. Tos, kas izlemj pateikt patiesību, vai nu novāc, vai arī viņi paši sevi novāc, aiziedami malā un dzīvodami savā čaulā. Daži mani draugi, ko es uzskatu par godīgiem, savulaik bija pievērsušies politikai, bet no tās vides ātri vien aizgāja un tajā virzienā vairs nav pat degunu rādījuši. Jo tas process viņus ir pazemojis, pat iznīcinājis.

- Mūsu sarunā pirms diviem gadiem teicāt, ka katrā jūsu izrādē ir tēls, ar kuru varat identificēties. Kas esat jūs šajā iestudējumā?

- Nevaru sevi ar kādu reāli identificēt, tā sanāk, ka šajā iestudējumā es esmu visi tēli. Šī ir dvēseliski smaga izrāde. Tāda radoša šizofrēnija, kas jau sāk mani mazliet uztraukt, jo radošums aiziet, bet šizofrēnija paliek... Katra personāža loģiku un emocijas es varu saprast, tikai visu izlaižot caur sevi.

Ja agrāk es pats viegli varēju identificēties ar labu vai ar ļaunu, tad šoreiz tādu jēdzienu nemaz nav, jo viņi visi ir slimi cilvēki. Šajā izrādē visi personāži ir slimi, tādi kā lepras slimnieki.

Šī izrāde zināmā mērā ir alegorija par mūsdienu sabiedrību - slimu sabiedrību, ko turklāt manipulatīvi vada slimi cilvēki. Vispār - bezcerīga situācija, no kuras pat nav izejas.

- Tomēr izejai, risinājumam ir jābūt.

- Ir jābūt. Skanēs romantiski, naivi un patētiski - risinājums ir mīlestība. Un tas taču nav nemaz slikti, vai ne?

- Līdzīgi kā šajā izrādē, kur četru bērnu ģimenē nesen bojā gājusi viena māsa, jūs arī pusaudzā gadus esat zaudējis māsu un brāli.

- Jā, un es labi atceros šo sajūtu - neziņu, vai vainot vecākus, vai vainot sabiedrību.

Esmu pārliecināts, ka cilvēks, kurā ir dažādas iekšējās kropļības un defekti, tās izpaust var tikai tad, ja sabiedrība ir morāli slima, varētu pat teikt - tai zudušas morāles vērtības. Un morāle zūd tad, kad kāds sajūtas augstāk par pārējiem, kad var atļauties «zemākos» izmantot, manipulēt ar viņiem, dažādos veidos «izvarot», zinot, ka par to soda nebūs. Ja cilvēks nonāk līdz šādam līmenim un saprot, ka ir nesodāms, tad arī izpaužas viņa viszemiskākās vēlmes un centieni. Un tas ir diktatūras, fašisma sākums. Tas ir brīdis, kurā esam pazaudējuši visus līdz šim eksistējušos aizliegumus, kas sabiedrībā bijuši gadu tūkstošiem, kurā tos atgādinājusi kristietība, piespiedusi cilvēkus baidīties un ievērot Dieva baušļus. Mūsdienu demokrātija atļauj, pieļauj un nenosoda neko, absolūti neko.

Es nezinu, kā ir patiesībā, bet es pieļauju domu, ka mūsdienu demokrātijas un islāma pretstāves, un nu jau arī sadursmes pamatā ir tieši morāle. Jo mūsdienu Rietumu sabiedrība ir pilnībā zaudējusi morāles vērtības, samainījusi tās pret peļņu un neierobežotu brīvību, jo - mums viss ir atļauts, nav nekādu ētisku un cilvēcisku ierobežojumu. Dzīvojam sabiedrībā, kas lēnām pašiznīcinās, tuvojas savam galam. Nu, padomājiet, mūsdienās taču vairākumam ir svarīgi tikai būt krutam un bagātam, nekas cits. Jā, tas fināla sākums. Neesmu gaišreģis, bet viss par to liecina. Daži saka, ka šīs ir viena laikmeta, nevis cilvēces beigas, ka tuvojas cits laikmets, bet es par to esmu skeptisks. Jo es esmu šeit un tagad un redzu, kā visa šī enerģija pārvēršas par kaut ko šausmīgu.

- Tad ir divi varianti - vai nu cilvēkam vienkārši ir tāda daba, vai arī viņš tiek tā programmēts.

- Protams, ka cilvēks nav pilnīga būtne. Pastāv galvenais likums - cilvēka pūliņi un centieni vienmēr tiek vērsti vismazākās pretestības virzienā, kur ir viegli, ātri un izdevīgi. Mūsu sabiedrībā tas tiek uzskatīts par normālu izpausmi, bet tā nevajadzētu būt.

Cilvēki vispār jau ir aizmirsuši par tādām īpašībām kā godaprāts, cieņa un citiem šobrīd par «tukšiem» uzskatītiem apzīmējumiem, lai gan mūsu senči tos uzskatīja par

svarīgām īpašībām, ar tām ir pilna Eiropas literatūra iepriekšējos gadsimtos. Labi, nu jau runāju muļķības...

Ziniet, man reizēm ir tādas apokaliptiskas vīzijas par to, kas varētu notikt rīt, un patiešām - tas var notikt nākamajā dienā. Kaut kasniecīgs, kāds sākums var uzlaist gaisā visu milzīgo labklājības sistēmu. Teiksim, ko darītu cilvēki, ja vienā brīdī vairs nestrādātu elektroniskās sistēmas? Kur ņemtu naudu? Cik tad cilvēkam ir naudas makā, salīdzinot ar to, kas viņam ir bankā? Ja līdz šim funkcionējošās banku sistēmas tiktu iznīcinātas, kas notiktu? Jau pēc dažām dienām cilvēki slepkavotu cits citu uz ielām, jo, lai saglabātu un aizsargātu savu un sev tuvu cilvēku dzīvību, cilvēks pārvēršas par zvēru. Tikai iedomājieties tādu apokaliptisku ainiņu, un ir vienalga, vai šo lielo sistēmu, šo skaisti izveidoto un uzbūvēto tehnoloģiju pasauli uzlaistu gaisā negadījums, hakeru uzbrukums vai kas cits. Cilvēkam daudz kas būs jāiemācās, sākot ar to, kā iegūt uguni un barību sev. Urbānā sabiedrība taču neko nezina par to, kā izdzīvot bez tehnikas, elektrības... Pēdējā laikā mani bieži piemeklē «melnās» fantāzijas. Šis patiešām ir bīstams brīdis, jo šī sistēma reāli var uziet gaisā un ne tik tālā nākotnē, es pat gribu teikt - ļoti tuvā nākotnē.

Tas nu gan ir zināms no vēstures - kādas sabiedrības gals sākas tieši tās labklājības kulminācijas brīdī.

- Tas nozīmē, ka cilvēks neprot dzīvot labklājībā?

- Viņam kļūst arvien grūtāk. Es domāju, ka šis ir brīdis, kad veidojas jauna tipa cilvēks ar jaunu domāšanu un jaunu eksistences formu. Runā, ka ir cerība, ka radīsies jauna paaudze, indigo paaudze, kas cilvēcei dos vienīgo veidu, kā izdzīvot. Un tajā ir zināma loģika, jo viss, kas eksistē, virzās uz bezdibeni. Jebkura darbība rada pretdarbību, es nesaku, ka rodas saprātīga racionāla pretošanās forma, bet es saku, ka tā ir zemapziņas forma. Nevienš jau nezina, kā īstenībā būs.

- Lielākā daļa cilvēku taču par šādiem jautājumiem nedomā, no rīta iet uz darbu, vakaru pavada pie televizora, nedēļas nogalē - izklaides. Vajadzētu domāt?

- Vajadzētu. Nedomājot par reāli notiekošo, cilvēks savu dzīvi pārvērš citu izdomātā un noteiktā funkcijā, nevis pats to virza un nosaka. Cilvēkam ir jāsaprot, kas un kā notiek, un pašam jāpieņem lēmumi, nevis jābūt funkcijai, proti, viegli un vienkārši manipulējamam. Ko tad «funkciju» cilvēkam vajag? Saņemt algu, lai bērni būtu veseli, lai televīzijā rādītu labus seriālus, un viss, un tā dienu pēc dienas viņš tiek ierauts tajā «gaļasmašīnā», un rezultātā cilvēks tiek pārvērsts par funkciju. Maize, jumts virs galvas, seriāli, bērni skolā... Ko vairāk vajag? Neko. Ir taču skaidrs, ka mums melo, ar mums manipulē, pārvērš par masu... Masa ir aitu bars. Es vienmēr esmu teicis, ka no aitu bara var izgatavot labas kotletes.

Es baidos no šā procesa. Šīm korporācijām, kas valda pār pasauli, ir tikai viens uzdevums - visas tautas, nācijas un valstis pārvērst par aitu bariem, jo tad tās vieglāk pārvaldīt. Protams, ka cerības vēl ir, vismaz tik ilgi, kamēr mēs varam nodarboties ar tik dīvainām lietām kā teātris. Jo tā vēl tiek saglabāta iespēja pateikt cilvēkiem, ka vajag domāt, ka nevajag pieņemt visu, ko piedāvā, katrā ziņā - visu nevajag uztvert par baltu patiesību, jo «baltajā patiesībā» ir ļoti daudz nepatiesības. Protams, ka teātris

nevar mainīt cilvēku, pārvērst viņu par kareivīgu taisnības cīnītāju, bet teātris var piespiest aizdomāties. Kad cilvēks domā, viņam vēl ir iespējas mainīties. Cilvēkam ir jāuzdod jautājumi, un, kad viņš nespēj atrast loģiskas, saprātīgas un morālei atbilstošas atbildes, viņam ir jāpretojas, katrā ziņā - jāizsaka savs viedoklis. Un kad cilvēki sāks izteikt savu viedokli, tad arī varēs atrast līdzīgi domājošos, varēs apvienoties un daudz atbildīgāk izturēties pret savu likteni. Un neļaus sevi pārvērst par aunu baru.

- Ir jēga izteikt savu viedokli, pat ja zini - neuzvarēsi?

- Tieši tajā ir jēga - ieņemt savu pozīciju. Citādi esi viens no aunu bara. Vēl vairāk - patiesībā tas ir vienīgais, kas mums ir palicis - saglabāt savu pašcieņu.

- Atšķirībā no iepriekšējām reizēm, pie jūsu uzvārda vairs netiek iekavās rakstīts Bulgārija. Kāpēc?

- Nezinu, vai tam ir kāda nozīme. Varbūt tas tāpēc, ka pēdējā laikā daudz ko esmu pārdzīvojis šajā «deržava» (lielvarā). Tās ir manas personiskās problēmas ar šo valdību, ar šo sabiedrību, un es negribu, ka mani dēvē par bulgāru. Es esmu savas mātes un sava tēva dēls, un viss.

- Dzīvojat Bulgārijā?

Laiku pa laikam, tur dzīvo mana sieva un abas meitas. Kāda gan nozīme, vai esi bulgārs, krievs, vācietis? Šobrīd es strādāju Latvijā, pēc tam braukšu uz Krieviju, Rumāniju, Izraēlu, Zviedriju... Jo vienīgais, kam patiešām ir nozīme, ir tas, ko atstāj pēc sevis, pēc tā citi cilvēki spriež, novērtē tevi. Kamēr taisi labas lietas, cilvēki nedomā, no kuras tautas nācis tas, kurš tās radījis, bet, ja uztaisi ko sliktu, tad gan piesauc tautību. Es negribu nest līdzīgu savu senču mantojumu.

- Negribat?

- Negribu. Jo es gribu būt neatkarīgs, gribu būt brīvs, bez tā labā vai sliktā, kas pēc tam man var tikt pievienots. Man svarīgi ir, kas esmu es.

- Vai Dailes teātrī, kurā veidojat jau trešo iestudējumu, jums jau ir izveidojies savējo loks?

- Man šķiet, ka Dailes teātrī jau ir «mani» aktieri, man ar viņiem ir labi strādāt, savstarpēji uzticami viens otram. Vienlaikus mani nedaudz biedē tas, ka viņi man tik ļoti uzticas, baidos, vai es varēšu būt tādā līmenī, lai viņus nepieviltu. Saikni starp režisoru un aktieri ir grūti izveidot, bet pēc tam ir pienākums viņus nepievilt.

Pirms katras pirmizrādes vienmēr ir krīzes brīdis, kad domāju - nekas nesanāk, nekas arī nesanāks, esmu bezdibeņa priekšā, nespēju atrast pareizo risinājumu... Ir tik milzīgas bailes no tā, ka nesanāk, vienlaikus tieši tas, ka līdzīgas sajūtas ir pirms katras pirmizrādes, mazliet nomierina. Reizēm savai sievai, kura ir aktrise, esmu vaicājis, vai tiešām man tāpat bija pirms citām pirmizrādēm un kā es no tām situācijām izrāpos, jo es pats patiešām neko neatceros. Sieva vienmēr mani mierina, atgādina, ka līdzīgi ar mani bijis pirms citām izrādēm, ka esmu pat raudājis kā bērns.

- No kurienes nāk risinājums?

- Kurš to lai zina? Pēkšņi rodas doma, ideja, uzplaiksnījums... Ir sajūta, ka kāds tev palīdz. Protams, līdz tam ir kārtīgi jāstrādā, ir racionāli jārisina un konceptuāli jāizdomā lietas. Tomēr izrādes nerodas no koncepcijas. Pirms pirmizrādes man ir brīnuma gaidīšana... Kad es meklēju savu sargeņģeli.

- Sargeņģelis vienmēr atnāk?

- Līdz šim vienmēr ir atnācis. Pirms šīs pirmizrādes, man šķiet, ka viņš par mani nedaudz nīrgājas, tā teikt: paskatīsimies, ko tu izdarīsi bez manis?